

KALEVALA.

A

FINNEK NEMZETI EPOSZA.

AZ EREDETIBŐL FORDÍTOTTA

BARNA FERDINÁND,

MAGYAR NEMZETI MUZEUMI KÖNYVTÁRI ŐR ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

LEVELEZŐ TAGJA.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖLTSÉGÉN.

PESTEN.

NYOMATOTT AZ „ATHENAEUM” NYOMDÁJÁBAN.

1871.

ELŐSZÓ.

Mily nagy fontosságot nem helyeznek még oly európai művelt népek is a népmondák, regék és minden ilyenmü néphagyományok összegyűjtésére, melyek a sors azon kivételes kedvezményében részesültek, hogy atyáikról rájuk írott emlékek maradtak: felelesleges tán emlitenem is; tudja azt mindenki, a ki csak a hozzánk legközelebbi szomszéd német nemzet irodalomtörténelmében széttekintett.

Mennyivel nagyobb mérvben kell tehát ennek állani oly népekről, melyekre az őskorból ily népköltési emlékek nem maradtak, — nem mintha ilyenivel nem bírtak volna, mert őskorban, a népek boldog ifjusága korszakában nemzet ilyesek nélkül nem volt, hanem egyszerűen azért, mert mostoha körülmények közbejötte miatt elvesztek, akár voltak azok irás által megőrizve, akár pedig mert elvesztek, mielőtt még irásba tétethettek volna.

S valóban, midőn az irodalom férfiai, ott a hol ez még lehetséges, a mondai hagyományok összegyűjtésére vállalkoznak, nem is tesznek egyebet, mint utólag teljesítik azt, a mit más szerencsésebb körülmények között élt népek egyik vagy másik fia a multban e részben teljesített, s ha jól sikerülnek, sok tekintetben pótolják is a nyelvemlékeket.

Az újabb korban két nevezetesebb gyűjtés történt: ezek egyike az a „Kalevala“ vagy is a szuomi nép egy részének ajkain egész napjainkig fenmaradt ősrégi énekek, többek által gyűjtve, összefüggő egészsze azonban a gyűjtők legtevékenyebbike, a gyűjtések újból megindítója, s végrehajtója, Lönnrot, Illés által szerkesztve; másika az észti ősi, de csak töredékesen meglévő népének, önálló egészsze a meglévő

népmesékből Kreutzwald R. által kiegészítve és „Kalevi poeg“ czim alatt kiadva.

A magyar irodalom hasonnemű igyekezetei eddig ilyenemű terjedelmű eposz felfedezésére nem vezettek, holott hazai történelmi kútfőinkből tudva van, hogy nemzeti királyaink életében még országszerte énekeltek a nép által, de a másfél százados török uralom, egész vidékek magyar népességének más vidékekre költözte, az együvé tartozók szétszóródása, s e miatt a magyar ajkú népességnek idegen ajkú hazai népekbe történt tömeges beolvadása nagyon is alkalmas tényezők voltak az őskori megbecsülhetetlen emlékek megsemmisítésére, s ma már nem is valószínű, hogy ilyesmit a hazai nép ajkáról sikerül összegyűjtenünk, csekély a valószínűség a mellett is, hogy ilyesmit a véletlen írott emlék alakjában őrzött meg számkra, s csak felfedeztetésre vár.

Az ily eposzok nagy becsé általában el van ismerve a művelt irodalmakban; az idegenre becsesek azért, mert az ő népek multjába egy-egy mély pillantást engednek vetni, s így felvilágosíthatnak egy oly előkort, melyre nézve a történelem semmi felvilágosítást sem nyújt. Mi a Kalevalát illeti: e tekintetben elég legyen Európa legnagyobb tekintélyei közül Grimm Jakabra, Steinthalra, Uhlandra, Carrière M.-ra, Schott V.-ra hivatkoznom, a kik közül a két első a Kalevalát a világ legnagyobb eposzaival: a Homér költeményeivel, a Mahabharatá-val, a Schahnahmeh-val, a Niebelungen-nel egyenlő becsűnek állítják, sőt Steinthal tovább megy, s az eposz nevet teljesen megérdemlő hőskölteménynek csak négyet ismer el: Homér költeményeit, a Kalevalát, a Nibelungot, és a Rolandról szóló éneket. Az azon nemzetbelire nézve azonban sokkalta fontosabb, minthogy lehetetlen képzelni is egy nemzetét szerető, emelkedett szellemű és gondolkozó főt, a ki ne vágynék őseinek hitét, szokásait, erkölcsseit ismerni, mintegy tükörben látni maga előtt, s hogy ugymondjam, néhány perczre mintegy egészen átalakulni azzá, a mik ősei voltak, úgy érezni a mint azok éreztek, egy szóval támaszpontot szerezni magának azok gondolkozása biztos megítélésére.

Nem is említve a kiszámíthatlan fontosságot, a megmérhetlen becsét, melylyei ezek a nyelvtudományra vannak, a mint erre különösen nemcsak a germán népek irodalomtörténete szolgáltat fényes bizonyosságot, hanem maga a Kalevala is, melynek énekeiben az egész szuomi nyelvnek

használatban lévő összes alakjai a legnagyobb gazdagságban, s a használat módjának helyességére nézve minden kétséget eloszlatólag feltalálhatók, megfigyelhetők.

Ha már magunknak sem nyelvemlékeink, sem ilyen történelem előtti időkre visszavezethető összegyűjtött ősköltészeti maradványaink nincsenek, önként következik, hogy a velünk rokon népek ilyenmü gyűjteményei leginkább kínálkoznak buvárlat és összehasonlítás tételére mindannyiszor, valahányszor bennünket az imént jellemeztem nemesebb vágy meglep, melyet a honfoglalást tárgyazó régi ének így fejez ki : „Emlékezzünk régiekről.“

S valóban e tekintetben a Kalevala reánk nézve annyival nagyobb fontosságú, mert ma már sikerült felfedezni nyolcz oly félpogány, félkeresztény imádságot (babonázó ráolvasást), melyek tekintve azon körülményt, hogy némelyiknek szövege a Kalevala ily „ráolvasásaival“ (luku=olvasás) szóról szóra egyezik, minden kétséget eloszlatnak az iránt hogy őseink pogánykori őshite alapján egészen az volt, a mi a finneké, elannyira, hogy különösen a ráolvasások miségét tekintve egész bizton elmondhatjuk : ime így könyörögtek őseink! A hegyaljai szőlőeladási XVII-ik századbeli okiratok „Ukkon pohara“ (áldomás pohár) pedig csak még jobban megerősíthet e hitben. —

A most említettem két hitregészeti kutforrásra vonatkozólag szükségesnek látom a következő rövid ismertetés előre bocsátását.

1868-ban a magyar tud. Akadémiához a Hegyaljáról küldetett be 22 magyar nyelven szerkeztett s keltökre nézve 1616 — 1660-ig terjedő szőlőeladási okirat; ezek a megtörtént adásvevés, és a vele együtt járó áldomásívás megtartása szokásos módját adják elő, s különösen öt okirat e szertartásszerű cselekményt körülményesben részletezi (Lásd Nyelvtud. közl. VI. köt. 3-ik füz.), mely abból állott, hogy az eladó és vevő fél a község előjáróságához mentek, és ott „eleiknek régi élő szokásuk szerint“ áldomást ittak, s e közben a vétel megerősítésére a felek egyike, vagy más valaki a jelenlévők közül az „Ukkon poharát“ felmutatta; végre az eladási feltételeket, az áldomásra fordított étel és bor mennyiségét és árát, végre az „Ukkon pohara feltartója“ nevét is tartalmazta. Ki volt ez az Ukko kinek a poharát itták, mely az okiratokból láthatólag az áldomás pohárral egyértelmű?

Megfelel rá a Kalevala, melynek számos helyeiből azt látjuk, hogy a finn hitrege főistene Ukko nevet viselt, tiszteletére szokás volt áldomást

inni, s magát az áldomást ők is Ukko poharának (Ukkon malja) hívták. Az egyezés sokkal szembeszökőbb, hogy sem kételkedhetnének benne, hogy e szerint itt nem más, mint egyenesen a személy szerinti pogánykori magyar főisten neve őriztetett meg számunkra.

A „Vasárnapi Ujság“ 1867 évi folyama szept. 8-iki számában két ódonszerű bűbájló imádság jelent meg, melyek a szövegekben előforduló betűrimre való törekvésnél fogva, a milyenek; „Nemes asszonyom Bodog anya bemene szent templomba, leüleplec az ő áldott aranyos szent székibe, az ő áldott szent fejét megese fenyé füst czuz, fenyé füst kelevény, lefüggeszte az ő áldott szent fejét rajta, szent kedve könyörödec szent szive szomorodec“ stb. és a Kalevala betegség üző olvasásaihoz hasonló tartalmuknál fogva azonnal leköték figyelmemet, leírást magamnak s miután e rendkívül ritka könyvet*) sikerült az egyetemi könyvtárban kézhez kapnom, a többeket is kijegyzém, a szöveget a Kalevala megfelelő helyeivel egyeztetém, — s az Akadémia múlt év mart. 7-én és 28-án tartott nyelvtudom. osztályüléseim olvastam „A finn költészetről, tekintettel a magyar ősköltészetre“ című értekezésemben nézeteimet előadám.

A Bornemissza-féle ráolvasások mindnyáján betegségek elűzését tárgyazzák. Lássunk tehát ezekből is néhány helyet, s hasonlítsuk össze a Kalevala megfelelő helyeivel :

Ukkoval már a hegyaljai okiratokból megismerkedénk. A finn hitrege őt minden orvosnál (bűbájlónál) nagyobb orvosnak tartja vala. Így a Kalevala III. r. 199—202 vv. így emlékeznek róla :

Viz legrégebb írszerek közt,
Viz tajtéka bűvszerek közt,
Teremtő a kuruzslók közt,
Jó isten a javosok közt.

A Bornemissza-féle olvasásokban ez már el van torzítva, mert itt már Ukkont Jézus, a szintén nagy tiszteletben részesített Földanyát, a kiről alább lesz szó, sz. Mária helyettesíti, de az észjárat még ugyanaz; ugyanis ott a 2-ik olvasás végén Jézus így szól Mariához: „Ne ijegyel szent anyám Mária, én vagyok mindennél nagyobb orvos, te vagy mindennél nagyobb bájos“ egyéb-

*) Lásd Bornemissza Péter : Ördögi kísértetekről. Semptem 1578. h, v.

íránt a pogánykori olvasások ezen elvegyülése keresztény elemekkel, nem csak nálunk történt meg, hanem magoknál a finneknél is, a kiknél egy ugyancsak a XVI-ik századból írásban fennmaradt babonázó olvasásban a Kalevala imént idéztem helye már a Bornemissza-féle olvasáshoz nagyon hasonlító alakban van eltorzítva, mely magyarra fordítva így hangzik :

Melyik erő a legkülönb?
 Az istené a legkülönb;
 Istennek van legjobb íra,
 Szűz Mária nyálas szája. stk.

(Historiallinen Arkisto. I. Helsingissä 1866. 91. l.) Ime Ukko helyett már itt is a keresztény istennel, sz. Máriával találkozunk, és így a Bornemissza-féle olvasások eme helyének a Kalevala megfelelő helyével való egybe vetéséből felismerhetjük a főisten a magyar Ukkon egyik tulajdonságát, miszerint őseink őt mindennél nagyobb orvosnak tartották, s szükségekben hozzá könyörögtek.

A Kalevala LV. r. 331—336 verseiből láthatólag a kuruzslás e négy műtétből állott : szemmel nézésből, kézrátevéséből (kenésből) az igék elmondásából és rálehelésből. A Bornemissza-féle olvasások 4-dikében, melynek czime „A menyülésről“ a Jézus számára kimenyült lábát gyógyító Mária így szól : „Ne ijegy én áldott szent fiam. En az en szent kezemmel megfogom szent szamaradnak lábát, szent szájamból szent ígét reá mondom, szent lehelletemet reá lehellem, czont menyen czonthoz, velő menyen velőhöz, in menyen inhöz, vér menyen vérhöz.“ stb.

Ezen olvasás további megértésére tudnunk kell azt is, hogy kuruzslás közben először mindig a betegség okát igyekeztek eltalálni, s csak azután olvastak rá, s a szokásos igék a betegség eltávolítása kívánatos módját mindig részletezték. Így könyörög a Kalevala XV. r. 362 s következő verseiben a Lemminkäinen anyja a kardra hanyott holt fia életre támasztásáért Ukkohoz : hogy a honnan a bőr leszakadt, növeszszen oda új bőrt; hol az erek kifogytak, pótolja ki az ereket ujakkal; a hol a vér elapadt, alapítson új vérforgást stb.

A betegségeket a régi finnek élő lényeknek, szellemeknek tartják vala, kik az embereket meglepik, s addig el sem hagyják, míg csak a baj oka fel nincs fedezve, s ehhez képest rájuk nem olvasnak. A Bornemisszaféle olva-

sások legvégsőjéből azt látjuk, hogy a dolog nálunk sem volt másképen, ugyanis itt Jézus a „hasfájást“ rögzös uton találja, megszólítja, sőt ez még feleletet is ad neki; ez az olvasás így kezdődik:

„Wram mindenható Isten, mulec egy regös nagy uth, rayta megyen az mindenható Wr Isten, az ő szerető szentivel keresztelő szent Jánossal, előtalálának hetvenhétféle erőtelen hasfáyás. Monda ez ket szot Wrunk Isten, hova indulatatoc ez regvos nagy uton hetvenhetfele erőtelen hasfayas! Ha engemet ezen kerdesz wrunk Wr Isten. Minc is elmegyünc ez fekete földnec színere, áldott ez testbe, teremtett lélekbe, hurát, gyomrát öszve háborgatom, piros véret megiszom, szálas husát megszagatom stb.

Ugyancsak ez olvasás végéből azt látjuk, hogy pogány őseink a betegségeket, a tengerbe üzték, hogy ott „a tenger fővényét felforgassák, habját háborgassák, követ hasogassák. Épen így a Kalevala LV. r. 259. s következő verseiben Väinämöinen a Kórsellőhöz (Kiputyttó) könyörög, hogy gyűjtse a kínokat kék kövek réseibe, avagy fordítsa be a vízbe szórja a tengerbe köveket kinozni, kősziklát morzsolni. Az egyezés tehát itt is tökéletes a torzítás daczára.

A Bornemissza-féle olvasások 3-dikában megismerkedünk egy pogánykori isteni lénynyel a „Földanya“-val.

Régi történet-írók fentartották az emlékezetét annak, hogy pogány őseink természetimádók voltak, s különösen a földet, vizet, levegőt, tüzet imádták, de hogy mily alakban, azt nem, erről mélyen hallgatnak. Ime e négy isteni lény egyikével ez olvasásból személy szerint meg ismerkedhetünk, a ki e szerint a finn mythosz maa- em äjével, s a latin terra materrel ugyanegy volt, s miután a Kalevalából látjuk, hogy ezenkívül volt még viz-öregé, (veen ukko) és viz-anya (veen emo) a ki egyébiránt egy személy a lég tündérével, Ilnatarral: helyesen következtethetjük, hogy őseinknél is így volt. Egészen így lehetett a dolog a természet negyedik istenségével a tűzzél is, kit a finn hitrege a nap fiának tartá s Panu néven tisztel vala.

Hozhatnék fel számos oly egyeztetéseket is, melyek a nép ajkán máig élő pogánykori hitregei maradványoknak a Kalevala megfelelő helyeivel való egyeztetését tárgyazzák; de a melyek egy előszó szűk keretébe alig illemének; elégnék tartám tehát a Kalevala reánk nézve való fontosságának igazolása végett ezuttal csupán azokra mutatni rá, melyek a hegyaljai ok-

iratokban és Bornemissza L. idéztem művében írásban őrizvék meg, s melyeket azoknak a mik, a Kalevala nélkül felismerni akár nekem, akár másnak lehetetlenség lesz vala.

A finnek e dalokat „rúnó“-knak hívják, mely szót én is megtartottam azok jelölésére.

A finn dalok a figyelmet még a XVII-ik században magokra vonták már. De e gyűjtési kezdeményezések, mint minden kezdet, csekélyek s még csak öntudatosak sem mindig voltak, s miután a talált költeményrészletek leginkább csak a már rég kihalt ősi pogányhitnek, ráolvasásokból álló, értelmeket vesztett töredéki voltak, a gyűjtők legtöbbszörre az iránt sem voltak tisztában, mik lehetnek ama költeményrészletek, melyek épen kezök ügyébe estek, ezek között említendők : Palmsköld és Bång Péter. A legelső e nembeli komolyabb kísérlet, melyen már némileg a Kalevala előize érzik, s több rendbeli ráolvasást tartalmaz, a Maxenius Gáboré volt (De effectibus fascino naturalibus 1733.) a ki azonban ezek valódi becsét s fontosságát ép oly kevéssé sejtette, mint Bornemissza Péter nem a fennebb említettem s magyar ráolvasás mivoltát, ugy a finn értekező, mint a magyar egyházi író, csudálatosan egyező felfogással semmi egyébnek nem tartván azokat, mint ördögi ártásnak, boszorkányi gonoszságnak, s a mi még különösb a dologban, az ily bübájló babonák lehető rossz következéseiben, rontásaiban ugy a finn, mint magyar író kegyeletesen hisznek vala. Hogy ezek az ősi vallás gyakorlatának közegei lehettek, azt se a finn, se a magyar író nem sejtette; ha Bornemissza tudja vala, mik voltak, mennyit gyűjthetett volna ily megbecsülhetetlen őskori pogány olvasást, talán még hősköltemény részletet is; mert irataiból láthatólag az elsők még akkor a kemény tilalom és a drakói szigor daczára is divtak, melylyel kérlelhetetlenül égetik vala az állítólagos boszorkányokat azok gyakorlata miatt.

De Maxeniusra csakhamar következett két magas szellemű férfiú, a kikhez hasonlót az akkori Európa összes tudósai közt is keveset találunk : Juslenius Dániel püspök és Porthán Henr. Gábor tanár. Juslenius egy még ifjkorában tartott ily cz. értekezésében : Aboa vetus et nova 1700. az akkor elterjedve volt nézet alapján, mely szerint a héber nyelv az összes emberiség ősnyelvének tekintetett, s minden létező nyelvet erre akartak vissza vezetni, (nálunk ez irány egész az 1848-ban kezdődött új korszakig megvolt) a szuomi nyelvet a héberrel rokonitván a finn költészetet is szóba hozta,

majd 1745-ben a szuomi igéző ráolvasásokról értekezve, műve előbeszédében a finn versek sajátos természetét behatóan fejtegeté. Műveiből láthatólag ezen ősi maradványok lényegéről egészen tiszta fogalmakkal bírt, fontosságukat a nyelvművelésre átlátta, és egész életén át gyűjtögetett is; fájdalom e megmérhetlen becsü gyűjtés a lángok martalékává lett.

Jusleniusra a nálánál még nagyobb Porthán következett (1766—1809.) Ezen hazáját és nemzetét szerető nagy tudományú férfiú még ifjúságában kiterjeszté figyelmét a hazai költészetre, felfogá egész becsét, s nem csak maga sok régibb, és újabb költeményt gyűjtögetett, hanem példájával s buzdításával másokat is megnyert ezen iránynak, a mit egyébiránt már Juslenius megkezdett, úgy hogy oly tudományos kör, milyent nálunk Kazinczy Ferencz a magyar ifjuság maga köré gyűjtése által alapított, a finneknél már a mult század elején létezett, s azóta az eszme soha sem halt ki, ezek magokat fennophilek-nek hívták, és hijják mind e napig, ellentétben a svecomanokkal, a kik a svéd nyelv uralmát óhajtják még most is vissza. A mit Juslenius megkezdett, ő csak folytatta a finn költészet körül tett tüzetes s éleseszű tanulmányaival, melyek nagy alaposságuknál fogva még ma sem vesztek sokat becsökből. A megkezdett művet két buzgó tanítványa és követője Lencquist E. (*De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica* 1782.) és Ganander Chr. *Mythologia fennica* 1789. folytatták, a kik a finn ősi hitregészet körül buzgolkodtak, s a kiket aztán mások is követtek ezek között különösen Becker Reinh. említendő, mint a kinek először támadt azon gondolata hogy a Kalevala egyik főhőséről Väinämöinenről szóló öngyűjtésü énekekbe némi összefüggést hozzon. 1820.

Az ekként eszközölt s az ország legkülönbözőbb vidékeire kiterjesztett gyűjtések napról napra több oly rúnó töredékeket hoztak felszínre, melyek már nem csupán hitregészeti dolgokkal foglalkoznak, hanem epikai részteket is tartalmaztak a Kalevala főhőseiről. Újabb ok a kutatásra.

A sajátképeni Kalevala rúnói összegyűjtése és egy egészszé szerkesztése azonban tisztán e század s főleg két férfiú tevékenységének volt fenntartva, egyike ezeknek Topelius Zakhár volt, a kinek mint orvosnak bő alkalma volt a néppel érintkezni, mit is ő felhasználván számos régibb és újabb dalokat, s ezek között 80 epikai töredéket is gyűjtött. E buzgó tevé-

kenység kellő méltatására szükséges még azt is tudnunk, hogy a halálát meg előző 11 éven át ágyban fekvő beteg volt, de azért folyvást gyűjtötte.

Ebben következő módon járt el. Jól tudván, hogy ezek a rúnók teljes épségben főleg az oroszországi szuomi népnél vannak még meg; tudván továbbá hogy ezek télen által kereskedést folytatnak Finnországban, ime ezeket az utasokat gyűjtötte Topelius maga köré, elénekeltette velök a mit, csak tudtak, s azonnal le is irta utánnok; ha meghallotta, hogy még jobb énekesek is vannak uton, üzenet által megkérlette őket, intéznék úgy az utjokat, hogy hozzá is betérhetnének, s így sikerült neki sok igen becses rúnó töredéket szerezni, melyek ma a Kalevalában teljesben találhatók ugyan, de az első felfedezés dicsősége azért övé marad.

Gyűjtései első füzeté 1822- az ötödik és végső 1831-ben bekövetkező halála után jelent meg.

A másik férfi, a ki az így mintegy másfél század óta megkezdett művet szerencsésen végre hajtotta, Lönnrot Illós volt. Született 1802 év apríl 9-ik napján, az abói egyetem hallgatói közzé 1822-ben lépett, tanulmányai végeztével 1832-ben Helsingforsban orvostudorra avatott a következő évben pedig kajáni megyei főorvossá neveztetett ki, az európai híri Castrén halála után 1853-ban, a most már Helssingforsban székelő egyetemen a szuomi (finn) nyelv és irodalom tanárává lett, s e nagy fontosságú tisztét 1862-ig viselte, a mely évben mint kiérdemült tanár e tisztétől visszalépett, azóta is egész élte tevékenységét a nemzeti nyelvtudomány- és irodalomnak szentelve.

A nemzeti népköltés kitünő ismerője, ama délibb vidékekre, melyeken előtte már Topelius is gyűjtögetett volt, Lönnrot először 1832-ben utazott. De már ezt megelőzőleg is még abói egyetemi tanuló korában 1827-ben értekezett már a Kalevala főhőséről, Väinämöinenről (De Väinämöine priscorum Fennorum numine) mely művének első része 1827-ben jelent meg, a másik része azomban ugyanezen évben már kinyomtatva ez ezen évi abói nagy tüzvészkor elégett. A következő év nyarán 1828-ban első ízben indult el Szavában és Karjalában népdalok és régi emlékek gyűjtögetésére. Ugyanezen célból egy második utazást tett Szavón keresztül Kajánvidékére, innen át akart csapni orosz Karjalába, de az akkora dühöngött epemirigy járvány orvosának megválasztatván, kénytelen volt visszatérni. Ezen utazásai ered-

ménye lön ily czimü műve „Kautele taikka Suomee Kansan sekä vazhoja että nykysempiä Runoja ja Lauluja.“ (Koboz vagyis a finn nemzet mind régi mind újabb dalai és énekei.) Helsingfors 1829—1831. mely műnek négy füzete egyebeken kívül búbájló olvasásokat, lakadalmi dalokat, s más becses lantos énekeket tartalmaz. 1832-ben svéd nyelven egy másik értekezést készített el, melynek czime; „Om Fimarues magiska medicin“ (a finnek bűvös orvoslásáról) melyben mindazt egybe szerkeszté, a mit csak a néppel való gyakor érintkezései és a búbájlás lényegét közöttök tanulmányozta közben megfigyelnie, észlelnie sikerült.

Ezután az archangeli kormányzóságban tett gyűjtő utazást, a hol a nép igen megszerette, és a lehető előzékenységgel járt kezére gyűjtögetései közben. A következő években már mint kájani orvos négy ízben utazott a finn és oroszországi karjalai kerületekben, mindannyiszor több hétig időzván. E rendkívül fárasztó, hol lóhaton, hol gyalog, erdőkön, tavakon, át sokszor egy-egy rossz lékekvesztővel, hol jobb járműveken tett utjairól Lönnrot a helsingforszi Morgonbladban (egy svéd nyelvű lap) igen érdekes leírásokat adott (1833—1835) ugyanott előadván a nép szokásait, életmódját, énekbeli járatosságát és műveltségi állapotát. Különösen szerencsés volt Lönnrot számos e végett tett utazásai közben az orosz finnek között Wuokinieni kerületben (pitájá) egy öreg paraszttal megismerkedni, a ki az egész vidéken a leghirvevesb énekes volt, s a kitől oly becses részleteket sikerült összeírnia, melyek ezen 80 éves aggastyán halála után vele együtt sírba szállottak, s kivesztek volna.

Ez utazások reményen felül jól sikerülvén, Lönnrot abba a szerencsés helyzetbe jutott, hogy a mivel több éven át foglalkozott, e hitregészeti és hősköltevényi részletek egy összefüggő egészszé szerkesztését megkezdhette, s az 1835-ik év februar havában a „Kalevala“ kéziratát a „Finn irodalmi társaság“-nak megküldhette, mely ugyanazon évben két részben meg is jelent. De a mit Lönnrot egész élte feladatául tűzött ki magának: egy önálló, finn irodalom alapítását, — annak még most csak az alapköve volt letéve, ezt tehát folytatni kellett. Számos utazásai folytán tett gyűjtéseiből tömredék lantos, hősköltevény töredékek, közmondások, s találós mesék maradtak fenn, melyeket apránként folyvást gyarapított, kiváltképen egy a finn irodalmi társaság kívánatára 1837—1837-ben tett utjában, mely a finn és oroszországi határszéki vidékektől egész a Lappföldig terjedett. Darab idő

mulva ezeket is sajtó alá rendezte s 1840-beñ megjelent a Lönnrot nagy népdal gyűjteménye „Kanteletar“ (Lantleány = lanttündér) czim alatt, melynek két első része mintegy 600 apróbb népdalt, a harmadik pedig, ugy régibb mint újabb, leginkább hősköteményi vagy történelmi hosszabb énekeket tartalmazott; Két év mulva hagyta el a sajtót „A szuomi nemzet közmondásai“, czimű gyűjteménye, melyek száma haladja a 7000 ret, 1844-ben pedig „A szuomi nemzet talányai“ czimű gyűjteménye; ezek száma mintegy 1700-ra megy.

Lönnrot példáján a fiatalabb finn hazafiak lelkesedve, felkarolák az ügyet, s a népdalok lelhelyeit minden irányban felkutatták. Ily újabb gyűjtéseket eszközlének Cajan J. F. Castrén M. Sándor, Europaeus D. E. D. Ahlquist Ádost, Polén E. Sirelius Z. és Reniholm H. A. ezek közül a legelső helyen nevezett saját a többiek pedig a finn irodalmi társaság költségén utazván. Különösen Europaeusnak sikerült 1845., 1846, és 1848-ban számos új dalokat és változatokat (variansokot) gyűjteni.

A most emlitem gyűjtők közreműködése folytán a feldolgozandó anyag ekként annyira megszorodott, hogy egy újabb és a szükséges bővítésekkel ellátott kiadás mulhatatlannak látszott, e nagy jártaságot és mindennemű szakismeretet igénylő terhes feladat megoldására, ismét Lönnrot vállalkozott. Az újabb kiadás 1849-ik évben jelent meg nyomtatásban, s az óta egy újabb változatlan kiadást, továbbá egy rövidített kiadást az ifjuság számára és a nép számára egy olcsó kiadást ért.

S most már az ügy befejezettnek tekinthető, de a finn tudósok és hazafiak ezen nemzetök egyik fődicőségét képező ügyet még máig sem ejtették el, és újabb buvárlatok folyvást tétetnek, különösen az oroszországi ó hitű finnek közt, de e részben a tánczoló (hyppjää) őrzöngő felekezete, mely ebben a vallás megszenteltetését látja, nagy akadályokra van.

A Kalevala énekei ily valóban hangya szorgalommal történt gyűjtéséből láthatjuk először azt, hogy e gyűjtések nálok előbb megindultak, mint Európa legműveltebb népeinél, nem véve ki innen a németet sem; másodsor hogy mennyire jóra való népnek kell egy olyannak lenni, a mely egy ily ügyet oly jókor felkarolt, és azt az óta a legirtózatoss megpróbáltatások között sem ejtette el, megpróbáltatások közt a milyenekről lehettek igen is

fogalmaik őseinknek a 30 éves háboruban, melyből nekik is bőven kijutott a maguk részük és az ezzel egyidejű török uralom alatt, melyhez az oroszok közvetlen szomszédsága egészen hasonló inséget és irtó háborukat eredményezett számokra, — de már minékünk utódaiknak alig lehet, s következésképp mennyire érdemes e derék kis rokon-nép teljes becsülésfinkre s végre hogy continuitásra nemcsak a közjog terén van szükség, hanem a tudomány birodalmában is, ha sikert akarunk elérni, ennek a finnekéhez egészen hasonló szívós és szakadatlan kitartás egyetlen eszköze.

Az eddig mondottakból önként következik, hogy a Kalevala, mint a finn nép ősköltészetének gyűjteménye nem egyes ember műve, hanem egy egész, valamikor a mostaninál jóval nagyobb és tekintélyesb nagy nép szellemi terménye, hogy úgy mondjam kivirágzása; ha nem volna ilyen, hanem más, — hiában lenne az bár még oly magasztos alkotás, a hősköltemény (eposz) czímére igényt ép oly kevésbé tarthatna, mint mind azon sikertelen kísérletek, melyekről oly találóan jegyzi meg Grimm Jakab, hogy majd minden művelt nemzet irodalmában vannak, s hőskölteményeknek tartanak, a nélkül hogy azok volnának, mert ilyenek csak is egy az egész nemzettestet áthatott nagy gondolat teremthetett őskorban, a népek ifjúsága idejében. Lehetnek az ily egyesek költeményei nagyszerűek, fenségesek, — de elvégre műalkotások maradnak s ezek s amazok között a viszony, ugyanaz, a mely van művészet és természet között.

Fordításomat rímes versekben eszközöltnek nem kívánom tekintetni, ha még is közzel jár hozzá, ez csak is azért van, mert hazai közönségünk ízlését is szemem előtt kellett tartanom. Az eredeti szöveg versei is csak kivételképen azok, valamint nem mindig rímeseek a székely balladák sem, melyek szerkezetét leginkább tartom vala szemem előtt.

Az elvek, melyeket fordításomban követtem, következők :

Fődolog volt a hűség. E tekintetben következőleg jártam el :

Ügyeltem rá, hogy miután a fordítás rokon nyelvből történt, lehetőleg nyelvalak nyelvalakkal, avagy egyen-értékű alakokkal adassék vissza. Erre némileg kényszerülve is voltam, mert a ki finnból magyarra és viszont fordít, csakhamar kénytelen tapasztalni, hogy a két nyelv alakjai oly hatással vannak egymásra, mint a vegyi kémszerek a velök rokon testekre, s még eddig nem találkozott senki, a ki a finn nyelvet elsajátította, hogy ezt már tanulás közben észre nem vette volna.

Azon szavakat, melyeknek nyelvanyaga a finnben és magyarban ugyanegy, többnyire megtartottam, s csak ott használtam mást, hol a két nyelv ugyanazon szavának, habár rokon, de mégis jelentékenyen eltérő jelentése van, p. o. *n ä e n n ä h d ä* annyi, mint nézni, — de a finnben e szót csak ott használják, a hol a magyar a *lát* igét használja, a nézés fogalmára pedig a *kats on* igét használják, melynek gyöke ismét egy a magyar *kacsint* és *kaczér* szavak gyökével, azért az ilyeneket megtartanom nem is lehetett.

Utánoztam a finn verselést a következőkben :

a) a közbenső rimeket mind megtartottam s hasonlókkal adtam vissza.

b) A szükség úgy hozván magával a sorokat gyakorító igékkel pótoltam, hogy a 8 szótag ki legyen, máskor ismét összehuzásokat eszközöltem, de csak oly esetekben, a hol ezt a nép valóban teszi.

Végezetül hálámat nyilvánítom azon buzgó és nagy érdemű irodalmi férfainknak, kik e fordításom létesítésében részint buzdítottak, részint segítettek : először is Hunfalvy Pál urnak, a ki 1863-ban, midőn a finn nyelv tanulását megkezdtem, mindenkor kész kalauzom volt; Toldy Ferencz urnak, a ki — hála egy véletlennek — lakásomon megjelenve, midőn a Kalevalának a Hunfalvy Pál szerkesztette „finn Chrestomathiá“-ban találtató, általam csak gyakorlát és kedves szórakozásból készített töredékeit asztalomon megpillantotta, s belőle magának egyetnást felolvastatott, az ügyet azonnal felkarolva engem az egésznek lefordítására buzdított, — mely bátorítás nélkül egy ily sok gondot s a hivatalomból fennmaradt egész üres időm rá fordítását igénylő műre alig mertem volna vállalkozni; végre Gyulai Pál urnak, kinek már a nyomtatás folyama alatt nem egy becses figyelmzettetésében részesültem, melyeknek oly ember, a ki a költő diszes nevére igényt teljességgel nem tarthat, — sokszor jó hasznát vettem.

Végre bocsánatot kell kérnem a sajtóhibákért, melyek legjobb akaratom mellett is számosabbak, mintsem óhajtottan volna.

Pesten, 1871. február 12-én.

a fordító.

Első rúnó.

Kezdődik az 1—102 v. v. A légszüze a tengerbe ereszkedik, a hol a szélből és víztől terhesülvén viz-anyává lesz. 103—176. Egy kacsza fészket rak a térdére és bele tojik. 177—242. A tojások a fészkekről lefordulnak, darabokra töredeznek, s a darabok földdé, éggé, nappá, holddá és felhökké alakulnak át. 313—344. A viz-anya földnyelveket, öblöket partokat, mélységeket és vízfenekeket teremt a tengerbe. 245—280. Väinämöinen születik a viz-anyától, s a hullámokon soká hányattatik, míg végre révpartra jut. 281—344.

Hajt a lélek, nagy a kedvem,
Gondolatom unszol engem,
Fognom dalhoz, énekléshez,
Kezdenem a regéléshez,
Hadak sorát levezetnem,
Nemzetségdalt énekelnem ;
Számban a szók olvadoznak,
A mondatok omladoznak,
Nyelvem hegyén hullámzanak,
10. Fogaim közt rést keresnek.
Arany felem játszó-társom,
Velem együtt nőtt korácsom !
Jöszte velem énekelni,
Velem együtt regélgetni,
Miótán most összejutánk,
Szerte hosszan jártunk után ;
Ugy is ritkán találkozunk,
Össze ritkán akadhatunk,
E nyomoru határokon,
20. Pohjolai bús tájában.

Kezeinket csapjuk egybe,
Ujjainkat fűzzük össze,

Kalevala.

Valami jót énekelnünk,
A legjavát előszednünk,
Hallhatni a rávágóknak,
Aranynál is drágábbaknak,
A növekvő ifjúságban,
Fejledező ivadéokban,
A fenmaradt bűv-dalokat,
30. Szájon forgó vers-szakokat
Agg Vainónek az övéről,
Ilmarinen műhelyéről,
Kaukiomieli kardhegyéről,
Joukaha nyila ösvényéről,
Pohja szántóföldeiről.
Kalevala mezeiről.
Ezt éneklé jó atyácskám
Fejsze-nyelét faragesálván,
Tanita rá édes szülém
40. Orsó szárát peregettvén,
Miódön neki kiskoromban
Térde előtt forgolódtam
Mind fejlődő nyáskálódó
Kis pendikés anyás fiu.

- Szampóról nem hiányoztak,
 Sem Louhiról a bűvszavak :
 Szampó dalban vénüle el,
 Louhit varázs emészté fel,
 Dalban hala meg Vipunen,
 50. Lemminkäinen játék közben.
 Vannak ezenkívül igék,
 Bűvszók miket tanultaték,
 Tépegetve az utfélről,
 Szaggatva a hangafüről,
 Bokrokról is tépegettem
 Fák galyáról tördelgettem,
 Dörzsölgettem füfejekről,
 Felszedtem az utszélekről,
 Kis bojtárként járkeltemben,
 60. A mint nyájam legeltettem,
 A mézgazdag halmocskákon
 Kies arany dombocskákon,
 Nyomán barna Múrikkinknak,
 Mi iromba jó Kimmónknak.
 Dalt sugalt a fagy is nekem,
 Dal hult alá az esőben,
 Másokat a szelek hoztak,
 Tengerhabok azt hajtottak,
 A madárcák gazdagíták,
 70. Fák teteji gyarapíták.
 Mindmegannyit összegyűjtém
 Göngyölegbe kötözgetém ;
 Szánkára a göngyöleget,
 Szánra tevém a tekercset ;
 Vivém szánkán hazafelé,
 Kis szánomon a csürbe bé,
 Onnan a csür údarára,
 Betevém ott rézládába.
 Verseim már a hidegben,
 80. Rég hevernek a rejtekben ;
 Elő vegyem-e a fagyból,
 Verseim a hűvös helyről,
 Behozzam a házba ide,
 Ládámat a lócza végre,
 Alá e szép fedélnetnek,

- E kitűnő tetőzetnek ;
 Dalszekerényem kinyissam-e,
 Verses ládám feltárjam-e,
 Felbontsam-e a nyalábot,
 90. Felbontsam-e rajt' a csomót ?
 Szép dalt fogom én zengeni,
 Szép verseket énekelni
 A jeles rozs eledeltől,
 A jó ízű árpa sörtől :
 Ám ha nekem sört nem adnak,
 Ha még lőrét sem nyujtanak,
 Bójtósb szájjal dalolgotok,
 Pusztá viznél dúdogatlok,
 A mai est örömére,
 100. E szép napnak a dicsére,
 Vígóságára a holnapnak,
 Kezdetére az uj napnak.

* * *

- Igy hallottam elmondadni,
 Regét elő így adatni :
 Egyszerre csak egy éj száll le,
 Egyszerre csak egy nap áll be,
 Väinämöinen is e remek
 Nagy mestere az éneknek,
 Egy maga lett szülőjétől,
 110. A lég bájos tündéréből.
 Vala egy szüz, lánya légnek,
 Tündére a természetnek,
 Éle hosszas nagy szentségben,
 Mindenkoron szüzességben,
 A lég hosszú udvarain,
 Egyenletes sivatagin.
 Az idejét unni kezdé,
 Éltémódját idegenlé,
 Egy's egyedül maga lévén,
 120. Szüzi módra éldegélvén
 A lég hosszú udvarain,
 Elhagyatott sivatagin.
 Ő tehát most lejobb szállott,
 A habokra bocsátkozott,

A nagy tenger nyílt hátára,
Kiterjedett síkságára ;
Im támad egy szörnyű vihar,
Kelet felől bős zivatar,
Mely a tengert felforrasztá,
130. Hullámait felkavará.

Szél a szüzet hintáztatá,
Hullám a lyányt hajtogatá,
Köröskörül a kék sikon,
Tornyosodó hullámokon ;
Szél a méhét tele fuvá,
A tenger megvastagítá.

Hordja vala nehéz terhét,
Méhe kinos jajos teljét
Egész hétszáz esztendeig,
140 Kilenz korszak mig eltelék,
De a magzat még sem lett meg,
Nem született még a gyermek.

Forog a szüz, a víz-anya,
Uszik kelet-, majd nyugatra,
Hol tart délre, hol északra,
A lég minden tájékira,
Tüzes szülő fájdalomában,
Méhe szörnyű nagy kinjában ;
Ám a magzat mégsem lett meg
150 Nem született még a gyermek.

Zogokni kezd, sirva fakad,
Ajka hallat ily szavakat :
„Oh jaj szegény napjaimnak,
Eltévedett bal soromnak !
Hogy kell most már a lég alatt
Töltnöm minden napjaimat
Itt a széltől hintáztatva,
A haboktól üzve hajtvá,
E rengeteg hullámokban,
160. Tornyosodó nagy habokban.“

„Jobb lett volna bizonynyára,
Élném légi szüz módjára,
Hogysem mostan itt jelenleg
Forgolódnom víz-anyának :
Olyan hideg van itt lennem,

Nagy nyomor itt dideregнем,
Hullámokban itt lakoznom,
A vizekben forgolódnom.“

„Oh Ukkó te legfőbb isten
170. Uralkodó egész légben !
Jövel ide nyomoromban,
Segélyemre szóllítottomban,
Mentsd a szüzet zavarából,
Asszonyt méhe nagy kinjától,
Kelj sietve, mit sem késve,
Nagy szükség van itt létedre!“

Erre kevés idő várva,
Mindössze is nem sokára,
Kacsa jöve, ékes madár,
180. Ott röpködven most arra száll,
Fészek-helyet keresgetvén,
Lakóhelyet nézegetvén.

Száll keletre, száll nyugotra,
Majd délfelé, majd éjszakra,
De nem talál sehol helyet,
Bármilyen rossz pihenetet,
A hol fészket szerkeszthetné,
A tanyáját felüthetné.

Röpdös, szárnyát csattogtatja,
190. Latolgatja, fontolgatja :

„Tanyám szélre ha építem,
Habokra a lakó-helyem,
Szél a lakom felforgatja,
Fészkem hullám elhordhatja.“
Éppen akkor a víz-anya,
A víz-anya, lég leánya,
Felveté a térd-kalácsát
Habokból a lapoczkáját,
A kacsának fészekhelyül,

200. Kegyes szálló telepéül.

Most a kacsa ékes madár,
Szárny csattogva ép arra száll,
S a víz-anya térdét látván,
A tengernek kétes hátán,
Véli azont gyepes dombnak,
Friss zöldségű fűhalomnak.

- Sürög, röpköd, forgolódik,
Térdére rá bocsátkozik,
Féskét rajta meg is rakja,
210. S arany tojást tojik abba,
Raka rá hat arany tojást,
Hetedikül egy vas tojást.
Tojásait kezdi költni,
A térdföt át melegegetni,
Kotlik egy nap, kotlik más nap,
Kotlik közel harmadik nap,
A mikoron a viz-anya,
A viz-anya, lég leánya,
Észreveszi tüzesedni,
220. Bőrét tűzként hevesedni,
Véli térdét meggyuladtnak,
Minden inát megolvadtnak.
Meg rettenve térdét rántja,
Tagait megrázogatja;
A tojások vizbe hulltak,
Hullámokba le fordultak;
A tojások összetörtek,
Darabokra repedeztek.
A tojások nem jutának
230. Részei sárba nem hullának;
Töredéki váltak jóra,
Gyönyörű szép darabokra:
A tojásnak alsó fele
Alsó anyafölddé leve,
A tojásnak felső része
Elváltozék felső égre,
Sárgájának felső szine
Vállott nappá fenn sütnie,
Fejérének felső része
240. Ez meg holddá derengnie,
A tojásban mi tarka volt
Csillaggá vált s égen ragyog,
Mi fekete vala benne
Felhő lett a levegőbe.
Im az idők futva futnak,
Évek odább vonulhatnak,
Most már az új nap süttével,

- Az új hold kiderültével;
Egyre uszik viz-asszonya,
250. Viz-asszonya, lég leánya,
Ama csendes mély vizekben,
Ködös hullám viz-mederben,
Előtte a viz fenéklík,
Mögötte a nyílt ég fénylík.
Kilenczedik évben immár,
Eltelven a tizedik nyár,
Fejét vizből fölvetette,
A homlókát kiemelte,
Hozzá kezd a teremtéshez,
260. Teendői végzéséhez,
A tengernek sima hátán,
Elláthatlan nagy sikságán.
Hol a kezét kinyújtotta,
Ott földnyelvet alapíta;
Hol lábával megfeneklett,
Halas vermet fenekített;
Hol egyébbkép alábukott,
Mélységeket, teremte ott.
Hol a földnek oldalt fordult,
270. Támasztá a róna partot;
Lábbal földnek fordulatában,
Lazacztanyát alapíta;
Fejét földnek irányozva,
Az öblöket előhozta.
Földtől aztán beljebb uszék,
Viz hátán megállapodék;
S a tengeren szigeteket,
Támaszt titkos kőszirteket
A hajóknak zátonyául,
280. Tengerészek halálául.
Rendben voltak a szigetek,
Tengerben a sok kőszirtek,
Lég oszlopi szurva földbe,
Föld, merőföld elnevezve,
A kővek megiratozva,
A sziklák megrovatolva,
Vainő még sem született meg,
Az ős dálnok még nem lett meg.

Jámbor öreg Väinämöinen
 290. Tölt anyjának a méhében
 Harmincz egész forró nyarat,
 Ugyan annyi téli fagyat,
 Ama csendes vízhabokon,
 Enyhe ködös hullámokon.
 Hányja veti elméjében,
 El hogy legyen, meg hogy éljen,
 Igen sötét rejtekében,
 Mostani szük lakhelyében,
 Hol a holdat nem láthatta,
 300. Nap süttét nem gyaníthatta.
 Szólla tehát ily szavával,
 Következő mondókával :
 „Vezess ki hold, ments ki oh nap,
 Gönczölszekér irányozzad,
 Menekvésem e tanyákról,
 Ez idegen szük lakásról,
 Ime csekély kis fészekből,
 Ily szoroska lakhelyemről.
 Tedd utjár' az utas embert,
 310. Ember fiát vezéreljed,
 Látnia az égi holdat
 Örülni a dicső napnak,
 A gönczölt megismernie,
 Csillagokat szemlélnie“
 S mert a hold ki nem vezette,
 Sem a nap ki nem mentette

Idegenlé az idejét,
 Megunta ott benn lételét ;
 A várkaput megingatá,
 320. Csontlakatját fel szaggatá,
 Ujjával a névtelennel
 Ballábán a legkisebbel
 Küszöbön át a körmével,
 Csarnok ajtón hat térdével.
 Tart egyenest a tengernek,
 Fordul ép a vízmedernek ;
 Marad tenger oltalmában,
 Hős a habok gyámságában.
 Tartózkodik ott öt évig,
 330. Öt évig, söt hatodikig,
 Heted avagy nyolczad évben
 A szárazra álla végre,
 Egy névtelen földnyelvére,
 Fátlan száraz-föld vidékre.
 A földről föltápszkodik,
 Karával megkapaszzkodik,
 Kél a holdat meglátnia,
 A nap láttán ujjulnia,
 A gönczölt megismernie,
 340. Csillagokat szemlélnie.
 Szüleltése ez Väinönek,
 Ama dicső dalszerzőnek,
 Az ő szüzi dajkájától,
 Édes anyja Ilmatártól.